

РАЗНЫХАС.....	2
ДЗЫРДУАТОН СТАТЬЯТЫ АРÆЗТ ÆМÆ ДЗЫРДУАТÆЙ ПАЙДА КÆНЫН... 3	3
I. ЦАВÆР ДЗЫРДТÆ БАЦЫДЫСТЫ ДЗЫРДУАТМÆ.....	3
II. ЦЫ НЫМАДÆУЫ ЛЕКСИКОН (ДЗЫРДУАТОН) ИУÆГЫЛ.....	3
III. ДЗЫРДУАТЫ АРÆЗТ.....	4
IV. ДЗЫРДУАТОН СТАТЬЯТЫ КОНД.....	5
V. КУЫД БÆРÆГ ЦÆУЫ ДЗЫРДЫ НЫСАНИУÆГ.....	6
VI. ФРАЗЕОЛОГИЗМТÆ.....	7
VII. ИЛЛЮСТРАЦИТÆ.....	7
VIII. СТИЛИСТИКОН НЫСÆНТТÆ.....	8
IX. ДЗЫРДТЫ ГРАММАТИКОН ХАРАКТЕРИСТИКÆ.....	10
НОМДАРТÆ.....	10
МИВДИСДЖЫТÆ.....	11
МИНОГОНТÆ ÆМÆ ФÆРСДЗЫРДТÆ.....	13
НЫМÆЦОНТÆ.....	14
НОМИВДЖЫТÆ.....	14
ЦЫБЫРГÆНДТÆ.....	15
I.....	15
II.....	15
III.....	16
НЫСÆНТТÆ.....	16

РАЗНЫХАС

Ирон æвзаджы æмбарынгæнæн дзырдуат араэт æрцыд чыныгкæсджыты уæрæх дзыллатæн æмæ сын дзуапп дæтты сæ абоны домæнтæн: дзырдуатмæ æххæстæй бацыдысты не 'рвылбонон лексика æмæ фразеологи. Уымæн йæ нысан у, нырыккон ирон æвзаджы дзырдуатон сконд, гæнæн пас ис, уыйбæрц æххæстæй равдисын. Кæй загъын æй хъæуы, æддейæ баззаддысты, дзырдуатмæ бахæссыны аккаг цы дзырдтæ нæ разындысты, уыдон (загъæм, æгæр гуымыры æмæ æнафсарм дзырдтæ).

Ацы æмбарынгæнæн дзырдуат нормативон у: уый амоны, æппæт ацы дзырдтæ нæ литературон æвзагæн бæззон кæй сты, уый, стæй ма уый дæр, æмæ литературон æвзаджы кæцы стилмæ хауынц, кæм æмæ сæ куыд фæдзурынц, цавæр нысаниуджытæ сын ис. Алы нысаниуæгæн дæр, гæнæн уæвгæйæ, лæвæрд цæуы цитатæ фольклорæй, нывæфтыд литературæйæ кæнæ периодикон мыхуырай. Уыцы цитатæтæ æвдисæн сты, дзырдтæй раст куыд пайда кæнынц, уымæн. Дзырдуат ма нормативон уымæй у, æмæ амоны, дзырдтæ раст куыд фыссын хъæуы, уый дæр.

Ацы фыццаг Æмбарынгæнæн дзырдуат сарæзтой Хуссар Ирыстоны зонад-иртасæн институты æвзаджы хайады кусджытæ Гуккаты Дзатте, Дзадтиаты Гиуæрги, Тедеты Герас, Тъехты Федыр, Ванеты Владимир, Цхуырбаты Валентин æмæ Цхуырбаты Замирæ Гæбæраты Никъалайы сæргълаудæй.

Фыццаг томы дзырдуатон статьятæ скодтой: Гæбæраты Никъала (а — алацахъ, æдгуыр — æмбудындзинад, æмныхасгæнæг — æнæдуар, æнафсис — æнæштатон, æнхъæл — æрæвналын, æрцауындзæг — æхсæвæй), Гуккаты Дзатте (æвзæрæн — æдгæртæ, æхсæвæйраг — æхсæвырдæм), Дзадтиаты Гиуæрги (æривæзæн — æрцауазын), Исаты Мæхæмæт (дыгурон дзырдтæ), Тедеты Герас (алæ — амбулын, ауæрцæй — афойнадыл, æмбу кæнын — æмнысанæд, æнæдыгъд — æнæрастдзинад, æрæвронг уын — æрбапæррæст кæнын), Тъехты Федыр (æнæрафауинаг — æнæфсин, æнгас — æнхъæвзын), Цхуырбаты Валентин (афонмæ — æвзæр, æрбаппар-æрбаппар кæнын — æри-ма кæнын), Цхуырбаты Замирæ (амбырд кæнын — ауæрдын, æхсæг — æццæй).

Дзырдуаты макет куы сцæттæ ис, уæд ыл тæрхон кæнынмæ æрæмбырд сты æвзагзоньнады бирæ ахуыргæндтæ. Уыдон æхсæн уыдысты академик Абайты Уасо, академик Г.С. Ахвледиани, проф. М.Г. Андроникашвили, академик С.Г. Бархударов, проф. Ладислав Згуста, академик А.С. Чикобава æмæ æндæртæ.

Дзырдуатыл тæрхоны æмбырды зæрдиаг хайад райстой Ирыстоны лингвистæ Багаты Никъала, Бекъойты Димитр, Биазырты Алыксандр, Гагкайты Хъазан, Гуыриаты Тамерлан, Исаты Мæхæмæт, Хъуылаты Никъала, Медойты Боболкæ, Цагъаты Анастасия æмæ бирæ æндæртæ.

Æппæт уыцы ахуыргæндтæ бавдыстой алыхуызон цымыдисон фиппинагтæ æмæ стыр ахъаз фесты Дзырдуаты миниуджытæ фæхуыздæр кæнынæн.

Дзырдуат аразджытæ æмæ сын редакци загъынц зæрдиаг бузныг.

Фыццаг хатт ахæм дзырдуат аразын разындис тынг зын æмæ вазыгджын. Бахъуыдис æнæнымæц стыр æмæ лыстæг фæрстытæ иртасын æмæ скъуыддзаг кæнын, тынг бирæ алыхуызон варианттæм ракæс-бакæс кæнын æмæ уыдон æхсæнæй кæцыдæр æвзарын. Дзырдуаты, æвæццæгæн, разындзæнис, хуыздæр саразæн кæмæн уыдис, ахæм бынæттæ, фæлæ нæ коллективы ныфс ис, чыныгкæсæг Дзырдуатмæ хæларзæрдæ кæй равдисдзæн æмæ йæм уый бæрц хъару кæй разындзæн, цæмæй стыр куыстмæ чысыл хъæндзинадты цæстæй ма ракæса.

Кураг стæм чыныгкæсджытæй, цæмæй сæ фиппинагтæ æрбарвитой Хуссар Ирыстоны зонад-иртасæн институтмæ: Республика Хуссар Ирыстон, г. Цхинвал, Ленины уынг, 3.

ДЗЫРДУАТОН СТАТЬЯТЫ АРÆЗТ ÆМÆ ДЗЫРДУАТÆЙ ПАЙДА КÆНЫН

I. ЦАВÆР ДЗЫРДТÆ БАЦЫДЫСТЫ ДЗЫРДУАТМÆ

§ 1. Ирон æвзаджы æмбарынгæнæн дзырдуатмæ хаст æрцыдысты, куыд абоны ирон литературон дзырдтæ, афтæ дзургæ æвзаджы бирæ æндæр дзырдтæ дæр.

§ 2. Дзырдуатмæ бацыдысты, ирон æвзаджы чи ныффидар, æндæр æвзагтæй уыцы æрбайсгæ дзырдтæ дæр: *космос, театр, фронт, роман, коллектив, атом, автор, кино, аппарат, клуб, газет, журнал, автономии, колхоз, совхоз, горæт, стъол, пец, къалати, къуди, бумбули* æмæ æнд.

§ 3. Ирон æвзаджы дзæвгар сырæзтыс, æхсанæды царды æрмæст хицæн къабæзты чи æмбæлы, ахæм сæрмагонд дзырдтæ, ома терминтæ. Уыдон се 'пæт дæр сты Дзырдуаты: *мивдисæг, номдар, миногон, тугагуыр, донгуыр, æвзалыгуыр, учырæгонтæ, донзæххонтæ, хъæдуронтæ, историон, физикон, литературон, соцерыс, спецдарæс* æмæ æнд.

Дзырдуатмæ бацыд, не скъолаты нæм цы ирон ахуыр-хъомыладон терминологи ис, уый æнаехъæнæй.

§ 4. Ирон æвзаджы тынг бирæ ис диалектон æмæ алыхуызон провинциалон дзырдтæ. Уыдон ныронг нæма сты нæ дзырдуатты. Цæвиттон, дыгурон диалекты ис иу минæй фылдæр ахæм дзырды, æмæ уыдон кæнæ бынтондæр не сты иумæйаг ирон æвзаджы (зæгъæм: *арæзна, æвæдун, бауæн, билдогъ, гебун, дзасха, кобса, кæнон, лæлагæ, минкъы, пирнун, фуддигъ, корк, дзисмæг* æмæ æнд.), кæнæ та сын ис, ирон æвзаг кæй нæ зоны, ахæм хицæн нысаниуджытæ (зæгъæм: *амæнтæн* арынг, *асæст* фæсус, *цауæт* процент, *дзæхæра* цæхæрадон, *ирайун* фыцын, *кунæг* цъус, *мадæлтæ* иумæйаг хизæнуæгтæ, *найун* доны лæгæрдын, *суг* æртах, *хъур* хъæлæс, *убай* зæппадз æмæ æнд.). Ахæм дзырдтæ се 'пæт дæр бахаст æрцыдысты Дзырдуатмæ, уымæн æмæ уыдон сты ирон лексикайы, ирон æвзаджы сæрмагонд хай æмæ хъуамæ ма фесæфой, ма ферох уой.

Дзырдуатмæ бахаст æрцыдысты, литературон æвзаджы чи нæ ис æмæ нæ иумæйаг æвзаджы лексикае цы алыхуызон провинциалон дзырдты руаджы фæхъомысджындæр уайд, æппæт уыдон. Уыцы дзырдтæ се 'пæт провинциалон не сты. Зæгъæм, дзырдтæ: *бардуаг, сæлдæмбыд, счылбос, удхæссæг, фæсæлви, фыдивд, фæсасынк, комыссад* æмæ бирæ æнд. ныронг нæ дзырдуаттæм нæ бахаудысты, уымæн нæ, æмæ провинциализмтæ сты, фæлæ уый аххосæй, æмæ сыл, дзырдуаттæ чи арæзта, уыдон нæ фæхæст сты. Ахæм дзырдтæн сæ фылдæр хъæууон цардимæ баст у. Сæ рæстæгыл нæ бафтыдысты къухы, æмæ фæстæдæр та рох кæнын райдыттой.

Æцæг провинциалон, ома диалектон дзырдтæ сты мæнæ ахæмтæ: *джиз дарын* хъыг дарын, *радджиз кæнын* рахъыг кæнын, *æнцъырын* цъырын, *гамацъык* уынгæг (дарæс), *икъа-икъа кæнын* иу къахыл гæпп-гæпп кæнын, *ныцъыцъæлæг уын* фидар ныххæцын (истæуыл), *ныппискъуылтæ кæнын* ныскъуыдтæ кæнын æмæ æнд., фæлæ адонæн дæр, кæд диалектон дзырдтæ сты, уæддæр зынгæ нысаниуæг ис нæ ныхасы: уыдонæн ис ахсджиаг стилистикон-экспрессивон ахадындынад æмæ ницы хуызы сты ауæлдай кæнинаг. Кæд *ныппискъуылтæ кæнын* æмæ *ныскъуыдтæ кæнын* иу архайд æвдисынц, уæддæр тынг хицæн кæнынц кæрæдзийæ: дзырд *ныппискъуылтæ кæнын* хуымæтæг æмæ дæрзæгтомау у, æмæ уый фæрцы æргом æвдисы, дзурагæн цы ахаст ис, цæуыл кæнæ кæуыл дзырдæуы, уымæ, фæлæ дзырд ныскъуыдтæ кæнынæн та ахæм фадат нæй: уый стилистикон æгъдауæй нейтралон у.

Æппæт ранымайгæ дзырдты типтæ баконд æрцыдысты Дзырдуатмæ: уыдон ирон æвзаджы хъæздыгдынад сты æмæ дзы, æвæццæгæн, аппараинаг никацы у.

§ 5. Дзырдуатмæ нæ бахаудтой:

а) историон адаймæгтæ, зындгонд архайджытæ æмæ æндæр ахæмты сæрмагонд нæмттæ (уыдон ваййынд историон, политикон, энциклопедион æмæ æнд. ахæм дзырдуатты).

æ) Географин нæмттæ (горæттæ, дæттæ, хæхтæ æмæ æнд. ахæмты нæмттæ).

Ф и п п а и н а г. Лæвард цæуынц нæ бæстæйы æмæ фæсарайнаг иуæй-иу бæстæты, адæмты нæмттæ (*абхаз, абхазаг; махъæл, махъæлон; тæтæр, тæтæйраг; немьц, немьцаг*).

б) Горæттæ æмæ æндæр цæраенбынæтты нæмттæй фæсæфтуан *а г* -ы руаджы цы дзырдтæ рæзынц, уыдон (*беслæйнаг, дзауаг, æрыдойнаг, махъуыаг, парижаг, къуаисайаг*).

в) Æрмæст иуæй-иу дæсныæдты цы æрбайсгæ терминтæ æмбæлынц, адæм се 'рвылбонны царды арæх кæй нæ дзурынц, уыдон (*детандер, амитоз, компрадор, лизис, прустит*).

г) Алыхуызон æнаехæст æмæ æнафсарм дзырдтæ.

II. ЦЫ НЫМАДÆУЫ ЛЕКСИКОН (ДЗЫРДУАТОН) ИУÆГЫЛ

§ 6. Дзырдуатон иуæгыл нымад цæуынц куыд рагон, æнæаразгæ, афтæ алыхуызон фæрæзты руаджы сырæзгæ дзырдтæ дæр. Афтæ æмæ сæрмагонд дзырдуатон статьяты хуызы лæвард цæуынц, зæгъæм: *хæрын – хæрд – хæринаг – бахæрын – ахæрын – ныххæрын – фæхæрын – хæрæг – бахæрæг – хæрдджын – æмхæрд – хæргæ-хæрын – фæсхæрд – бынхæрд – æнæхæрд – згæхæрд æмæ æнд.; дыууæ – дыккаг – дывæр – дывæлдахæй – бадъууæ кæнын – дыццæг – дыкхæхыг – дыууæхуызон – дыууæддæгуæлæ – фæдыууæ уын æмæ æнд.; зæхх – æнæзæхх – зæхджын – æмзæххон – дæлдзæх – уæлзæхх – зæххъуаг – зæхбын – зæхбарæг – зæхкусæг* æмæ æнд.

§ 7. Превербтæ æндæр дзырдтимæ бастæй аразынц ног дзырдтæ: *ацæуын – бацæуын – æрбацæуын – фæцæуын – ныццæуын – рацъид – ацъид – рацæуæг* æмæ æнд. Æппæт ацы формæтæ сты сæрмагонд дзырдтæ æмæ дзы Дзырдуаты алкамæндæр ис йæхи бынат.

§ 8. Номон дзырдты рæзæфтуантæ *æ д* - æмæ *æ м* - аразынц сæрмагонд дзырдуатон иуæгтæ: *æдсаргъ*

бæх, æдгæртæ растад, æмдзæрин, æмбал, æмдзырд, æмгуыст.

Ф и п п а и н а г . Разæфтуан æд- ног дзырд уæд аразы, кæд уыцы ног дзырд уа бæрæгтæнæн, науæд æд- уыдзæн разæвæрд
(Бибо æд фæрæт æрбацыд. Сабитæ æд чингуытæ фезгъорыци).

Сæрмагонд дзырдтæ аразынц æппæрцæг разæфтуантæ æ н æ - æмæ æ - дæр: æнæмæт, æнæгъдау, æнæзæгъинаг, æнæзæхх, æнæконд, æнæныббаринаг, æнæрæнцой, æгъуыз, æвæд, æдас, æдых, æдзыт, æгад, æвæрæз, æгомьг, æдзæрæг.

§ 9. Бæрæгтæнæны нысаниуæг цы фæрссагмитæн ис, уыдон дæр нымад сты дзырдуатон *иуæгтыл: дуцæг хъуг, дæйгæ род, лæугæ дон, цаугæ мæсыг, худгæ хур, æвзаргæ хор.*

Ф и п п а и н а г . Фæрссагмитæ æххуыстæнæг мивдисæг к æ н ы н-имæ нæ аразынц сæрмагонд дзырдуатон статьятæ (*цаугæ кæны, хæргæ кæны, фысгæ кæны, хъазгæ кæны*).

§ 10. Дзырдуатæ сæрмагонд дзырдты хуызы бахаст æрцыдысты ирон æвзаджы æппæт ныхасы хæйттæ: **номдартæ** (*хур, дон, уæлдæф, цæрæгой, æнкъарæн, чиныг*), **миногонтæ** (*сырх, рæсугъд, дзураг, хъæууон, дурджын, хъæдын*), **нымæцонтæ** (*дæс, сæдæ, фондзыссæдз, дыккаг, цыппæрæм*), **мивдисджытæ** (*аразын, кусын, хуым кæнын, иу кæнын, сдзæбæх уын*), **номивджытæ** (*æз, ды, уый, чи, цы, исчи, алы, кæцы, чидæр, цыдæр, ничи*), **фæрсдзырдтæ** (*ам, мидæг, æддæ, кæмдæр, ибон, ахсæв, дуармæ, раджы, рагæй*), **фæсæвæрдтæ** (*цур, цурты, агъоммæ, раз, фæстæ, сæрмæ, бынты, æрдæм, æрдыгæй*), **хайыгтæ** (*æрмæст, нал, нæ, бæргæ, цæй, æвæдза, хæрзаг, цымæ, ма, мæнæ, канд*), **бæттæгтæ** (*æмæ, фæлæ, кæнæ, æви, та, куы, цæмæй, кæннод*) æмæ **æвастхæртæ** (*æйтт, гъе-мардзæ, фæндарæст, ах, офф-офф, фесæф*).

Хицæн дзырдуатон иуæгтыл нымад сты **разæфтуантæ** (*а -, æ р -, æ р б а -, н ы -, æ -, æ н æ -, æ м - æмæ æнд.*); **æрдæгразæфтуантæ** (*р а з -, ф æ с -, у æ л -, х æ д - æмæ æнд.*); **фæсæфтуантæ** (*-а г -, -д ж ы н -, -д о н -, -д з и н а д -, -æ д -, -г а й -, -æ м -, -д æ р æмæ æнд.*); **æрдæгфæсæфтуантæ** (*-г æ с -, -г о н д -, -ц у х -, -х ь у а г -, -х ь о м -, -б ы н -, -г у ы р æмæ æнд.*), гъе стæй ирон дамгъæты нæмттæ дæр.

§ 11. Бирæон нымæцы формата хицæн дзырдуатон иуæгтыл нымад цæуынц, иууон нымæцы хуызтæ сын куы нæ уа, уæд (*æхсæнтæ, æвзарæнтæ, æхсæдæнтæ, хæмхуттæ*).

§ 12. Сæрмагонд иуæгтæ сты, дывæр дзырдтæ кæй хонынц, уыдон дæр: *дæлæ-уæлæ, амцæф-уымцæф, рафт-бафт, ракæс-бакæс, æддæмæ-мидæмæ, хылы-мылы, цух-мухта, дон-дон, тагъд-тагъд, ныхæй-ныхмæ, лæгæй-лæгмæ, хæргæ-хæрын, æхсæвæй-бопæй, фæкæс-фæкæс, хæргæ-хæргæ, фылдæрæй-фылдæр, цъусгай-цъусгай, цугай-цугай, чыр-чыр, тъæпп-тъæпп, сæпп-сæпп, урс-урсид, лæгау-лæг æмæ æнд.*

§ 13. Дзырдуаты сæрмагонд лексикон иуæгтæй лæвæрд цæуынц вазыгджын дзырдты мæнæ ахæм типтæ дæр:

а) *урсзачъе, сырхъар, сауæрфыг, даргъдыкку, схæлзæнг, хибæрзæрдæ, лæгуынсæр, пухрихи, зылынкъах, цыргъзонд*, ома бæрæгтæнæнæй цы вазыгджын дзырдтæ вæййынц, уыдон;

æ) *цъыфдзаст, бонвыддæр, номдзъд, артдзæст, сагдзæрм, хæрзхаст, æрсдзуан, фыдвæд, дывæнд, хæрзхуыз, донвæд, уæрдонвæндаг, къахвæд*, ома дзырдты хæйттæ кæрæдзийыл кæй баныхастысты, уыцы фонетикон ивындзинæдтæ кæм зынынц, ахæм вазыгджын дзырдтæ;

б) *рагбонтæ, хæдтулгæ, тæнцъар, рæувад, усгур, лæгмар, дæлвæндаг, бæзцъар*, ома йæ хæйттæй иу фæцыбыргонд дзырд кæмæн у, ахæм вазыгджын дзырдтæ;

в) *бæхуæрдон, сæрниз, хъæууат, фадхул, сæрбос, фæрæтхæд, чындзæхсæв, лæггуыф, хъусхос*, ома сæ фыццаг хæйттæн гуырынон хауæны формæ кæмæн уыдис, ахæм вазыгджын дзырдтæ;

г) *сæрвасæн, дзырдхæссæг, цардагурæг, ахуыргæнæг, ахуыргæнинаг, хуымгонд, æхсæвбадæн, номхæссæн, донхæссæн*, ома сæ дыккаг хайы мивдисæджы формæ искæцы фæсæфтуанимæ кæмæн ис, ахæм вазыгджын дзырдтæ;

д) *фондзтигъон, æртæсыфон, авдсæрон, бирæкъуымон, фонджхстон, цалдæразон, цыппаркъуымон, дыууадæстæнон, иударон, цугъæдон, æртæуæладзыгон*, ома фæсæфтуан - о н -ы руаджы чи рæзы, ахæм вазыгджын миногонтæ;

е) *фæндарæст, сæрæгас, астæунарæг, гуырвидыц, уæрагдих, бæрзæйсаст, удуæлдай, комхæлиуæй*, ома инверсийы руаджы сырæзгæ вазыгджын дзырдтæ.

III. ДЗЫРДУАТЫ АРÆЗТ

§ 14. Дзырдтæ кæрæдзи фæдыл цæуынц алфавитмæ гæсгæ.

§ 15. Иу дзырды хицæн варианттæ (фонетикон, диалектон æмæ æндæр хуызтæ) лæвæрд цæуынц сæхи бынагты алфавитмæ гæсгæ; диалектон формæ æрвыст цæуы, арахдæр цы вариант дзурынц, уымæ; зæгъæм:

ДОХХÆР кæс д о н х æ р .

КЪОЗО кæс з о к ь о .

СОКЪО кæс з о к ь о .

§ 16. Омонимтæ, ома сæ нысаниуджытæ æндæр æмæ æндæр цы дзырдтæн сты, фæлæ æмхуызон кæй дзурам кæнæ фыссæм, уыдон лæвæрд сты хицæн дзырдуатон статьятæй æмæ нысан цæуынц цифрæтæй; зæгъæм:

АКОЙ КÆНЫН! Исты хабар ахæлиу кæнын, адам кæнын *пустить слух...*

АКОЙ КÆНЫН². *Цуан.* Бастигъын æмæ хуылфыдзауматæй ссæрибар кæнын; адзæбæх кæнын (2 ныс.) **освежевать...**

АМАЛ КÆНЫН¹, *æдзæугæ.* Исты хъуыддаг бакæнынаг амал арын **находится средство...**

АМАЛ КÆНЫН². Арф цад ацаразын, ацад кæнын **запрудить...**

§ 17. Иу мивдисæджы æххæст хуыз æмæ æнæххæст хуыз лæвæрд цæуынд хицæнтæй, фæлæ Дзырдугат уыдонæй æмбарын кæны æнæххæст хуыз, æххæст хуыз та æрвиты æнæххæст хуызы статьямаæ (кæс § 58).

§ 18. Хицæн дзырдугатон статьятæй лæвæрд сты вазыгджын дзырдты хæйттæ, кæд продуктивон сты æмæ уыдон фæрцы ирон æвзаджы рæзы ног дзырдтæ, уæд; зæгъæм:

АВД... Вазыгджын дзырдты фыццаг хай; нысан кæны: авд æмхуызон миниуæджы, æмхуызон хайы кæмæн ис, ахæм; зæгъæм: *авдсæрон, авдазон, авдтигъон семи...*

...ÆВВОНГ. Вазыгджын дзырдты дыккаг хай; æвдисы, архайд ныртæжкæ кæй æрцæудзæн, уый; зæгъæм: *саразынаæввонг, ахæрынаæввонг, акæсынаæввонг...*

§ 19. Сæрмагонд дзырдтыл нымæд сты, сæйраг формæйæ цæхгæр чи хицæн кæны, миногон æмæ фæрсдзырдты барæн бæрцы уыцы хуызтæ; зæгъæм:

ФЫЛДÆР кæс б и р æ .

ХУЫЗДÆР кæс х о р з .

IV. ДЗЫРДУАТОН СТАТЬЯТЫ КОНД

§ 20. Æмбарынгæнинаг дзырд лæвæрд у абзацæй дзырдугатон статьяйы райдианы стыр дамгъæйæ. Уый фæстæ цæуы дзырды грамматикон формæ: йæ бирæон нымæцы хуыз, мивдисæгæн та — ивгъуыд афоны формæ 3-аг цæсгомы иуон нымæцы.

Ф и п п а и н а г . Ацы форматæ лæвæрд цæуынд æрмæстдæр уæд, кæд сæ аразыны рæстæджы дзырды бындуры ваййы ивындзинадтæ; зæгъæм:

ДОН, дæттæ ...

СУДЗЫН, сыгъта ...

Уый фæстæ цæуы, дзырд цавæр ныхасы хай у, уый амонæг нысан; зæгъæм:

БÆРÆГ, бæрджытæ, миногон ...

ХÆДЗАРОН, миногон ...

ИННÆБОН, фæрсдзырд ...

Ф и п п а и н а г . Ахæм нысантæ нæй номдартæ æмæ мивдисджытæн.

Уыдон фæстæ лæвæрд цæуынд стилистикон æмæ æндæрхуызон нысантæ (кæс VIII-æм сæр). Уый фæстæ — дзырд æмбарынгæнаг ныхæстæ æмæ дзырды нысаниуæг уырыссагау, æмæ стæй та — дзырды нысаниуæг чи амоны, ахæм иллюстрацион цæвитонтæ.

Дзырды æппæт нысаниуджыты фæстæ ног рæнхъæй, нысан ◊-ы фæстæ лæвæрд цæуы фразеологи.

§ 21. Бирæнысанон дзырдты нысаниуджытæ лæвæрд сты хицæн абзацтæй æмæ нысан цæуынд арабаг цифрæтæй; зæгъæм:

ÆВДÆРЗЫН. 1. Буар хафын, буар æфхæрын æмæ йыл хъæдгом *уадзын; æфхæлын* **раздражать кожу, натирать кожу...**

2. *æдзæугæ, ахæсгæ.* Фыдæбонæй марын искай, удхар кæнын искамæн, æфхæрын **мучить; мять...**

3. *ахæсгæ. Хуымæт.* Уый дæр, хæрын цы у, уый **жрать, лопать...**

Нысаниуджыты фæлхуызтæ Дзырдугаты лæвæрд цæуынд дыууæ вертикалон хаххы || фæстæ; зæгъæм:

АВДИСЫН, аевдыста. 1. Искæмæн исты уынын кæнын, истæмæ хъусдард здахын *показывать...* || Исты аивадон мадзæлтты фæрцы уынын кæнын, амонын æмæ афтæмæй зонгæ кæнын *показывать, изображать, знакомить...* || Искæмæ, истæмæ амонын (къухæй, цæстæй æ.æ. ахæмтæй) *указывать...*

Дзырды искаæцы нысаниуæгæй пайда кæныны алыхуызон цаутæ лæвæрд цæуынц иу вертикалон хаххы | фæстæ. Уымæ иумæ нысан цæуы, ацы дзырдæй ацы нысаниуæджы цы хуызы пайда кæнынц, уый. Цæвиттон, номдарæн æмбырдон нысаниуæг кæд вæййы, уый, миногони тыххæй та амынд цæуы йæ рахызт номдармæ æмæ афтæ дарддæр; зæгъæм:

ДЫРГЪ. 1. Иуæй-иу бæлæстæ æмæ къутæртыл цы донджын хæрынæн бæзгæ гага зайы, уый **фрукт, плод.** Уый, фæткъуыйы йеддæмæ, иннæ дыргътæ ницæуыл нымæдта. | æмбырдонны ныс. **фрукты.** Ацы аз махмæ дыргъ бирæ ис...

ДÆЛÆМÆДЗЫД, миногон. Хуымæт. Рæз чи не схаста, къаннагæй чи баззад, ахæм **низкорослый.** Дæлæмæдзыд адæймаг. □ Чысыл дæлдæр уыди æртæ бæласы æмæ цу дæлæмæдзыд фæткъуыйы тала... | номдары ныс. **коротышка.** Ацы дæлæмæдзыд та чиу?

V. КУЫД БÆРÆГ ЦÆУЫ ДЗЫРДЫ НЫСАНИУÆГ

§ 22. Дзырды нысаниуæг аевдыст цæуы цыбыр æмбарынгæнæн ныхæсты фæрцы. Предметтæ æмæ алыхуызон фæзындтæ лæмбынагæй иртæст æмæ аевдыст фæцæуынц æмбарынгæнæн дзырдуетты нæ, фæлæ сæрмагонд æмæ энциклопедион дзырдуетты.

§ 23. Дзырды нысаниуæг бамбарын кæнынæн ахъаз сты синонимтæ дæр. Æрмæст искаæцы дзырды нысаниуæг равдисыны, бамбарын кæнынны тыххæй цы синоним æрхастæуы, уый йæхи бынаты (алфавитмæ гæсгæ) хъуамæ бæрæггонд æрцæуа æмбæлон фæрæзты руджы, æххæстæй, иунаг синонимы фæрцы нæ, фæлæ. Дзырдæн нæй, зæгъæм, мæнæ ахæм хуызы æмбарынгæнæн:

НЫФСДЖЫН, миногон. Ныфсхаст...

НЫФСХАСТ, миногон. Ныфсджын...

кæнæ

ÆДЫХ, миногон. Æнæбон..

ÆНÆБОН, миногон. Æдых...

Дзырдует синонимты фæрцы иууыл арахдæр æмбарын кæны хуымæтæг стили дзырдтæ, диалектизмтæ æмæ æндæр ахæмтæ; зæгъæм:

АКЪÆМС КÆНЫН. Хуымæт. Уый дæр, а х æ р ы н цы у, уый **съесть, слопать.** — Бын бауай, æмæ уый [хъыбылы] куы акъæмс кæнæм, уæд уый фæстæ та ма цы кæндзыстæм! Арсен, Гигойы куадзæн.

АЙСОР кæс а с с и р и а г .

АДАУ. Д., миногон. 1. Фæлмас, лæмæгъ **мягкий, слабый...**

2. Магуыр, ихсыд **истоищённый...**

САХАР. Зæронд. Уый дæр, г о р æ т цы у, уый **город...**

§ 24. Дзырды нысаниуæг равдисына æхъаз сты, сæ мидис кæрæдзи ныхмæ кæмæн у, ахæм дзырдтæ-антонимтæ дæр; зæгъæм:

ÆВВАХС, миногон. 1. Чысыл, цыбыр дæрддзæг кæмæ, цæмæ ис, ахæм; хæстæг; йæ антоним дард **близкий; недалёкий...**

§ 25. Дзырды ахæстæ нысаниуæг лæвæрд цæуы йæхи бынаты æмæ йын ис сæрмагонд нысан ахæстæ. Уыцы нысан æвæрд вæййы æшпæт иннæ нысæнтты разæй; зæгъæм:

ДÆЛÆСИН, миногон. 1. ...

2. ахæстæ. Хуымæт. Æнæсæрæн; ницæйаг (адæймаг)

VI. ФРАЗЕОЛОГИЗМТÆ

§ 26. Ирон æвзаджы бирæ ис фразеологизмтæ. Уыдон сты нæ ныхасы аив æмæ хъæздыгдзинады ахсджиаг фæрæз; зæгъæм: **æнафæныкæй хъал, къух æвæрын (искауыл, истауыл), цæстмæ дарын, зæрдæмæ цæуын, сæрма хæссын.**

§ 27. Фразеологизмтæ лæвард цæуынц бæзджын сау фыстæй ног рæнхъæй, дзырды æппæт нысаниуджыты фæстæ иу абзацы мидаг.

Рæнхъы райдианы фыццаг фразеологизмы размæ æвард цæуы сæрмагонд нысан ◊. Зæгъæм, дзырд **ÆВЗАДЖЫ** статьяйы кæрон ис цалдæр фразеологизмы:

◊ **Æвзаджы къæбæл... Æвзаг аныхъуырын... Æвзаг лæгъз ауадзын... Æвзаг сласын... Æвзаг хæссын... Æвзаджы алгъыл (цъуппыл) бадын... Цыргъ æвзаг...**

Уыдон сты дзырдуатон статьяйы хицæн сæрмагонд хай.

§ 28. Фразеологизм лæвард цæуы, йе сконды цы дзырдтæ ис, уыдонæй искаймаæ. Зæгъæм:

АНЫХЪУЫРЫН. 1...

2. *Хуымæт.* Уый дæр, а х æ р ы н цы у, уый **съестъ, умятъ, проглотить...**

◊ **Æвзаг аныхъуырын** — дзурын нал сфæразын (фыр тæссаей, мæстæй, цинаей æ.æ. ахæмтæй) **проглотить язык...**

§ 29. Иуай-иу дзырдтæ ма баззадысты æрмæстдæр фразеологизмты сконды (**æвдадзы хос, быцъынаг скъуынын, зæфцы фыдæй...**). Ахæм дзырдтæ лæвард цæуынц куыд статьяйы сæр, статьяйы ном, афтæ, йæ хæдфæстæ та, дыстгæлфы фæстæ, дзырд цы фразеологизмы сконды ис, уый йæхæдæг; зæгъæм:

СЫНÆР: сынаер цæгъдын...

§ 30. Ис, цалдæр нысаниуджы кæмæн ваййы, ахæм фразеологизмтæ дæр. Уыдонæн сæ нысаниуджытæ лæвард цæуынц хицæн ног рæнхъæй нæ, фæлаæ кæрæдзи фæдыл; зæгъæм:

◊ **Æгъдау дæгтын** — 1) искамаен цыт кæнын, кад кæнын **оказывать уважение, почёт...**; 2) разамынд дæгтын, уаг æвæрын **руководить, устанавливать порядок...**

§ 31. Бирæ фразеологизмты дзырдтæн байвæн ваййы синонимтæй. Уыцы синонимтæ лæвард цæуынц ныхты 'хсаен; зæгъæм: **ком (мархо) дарын; дуртæ (хæхтæ, кæдзæхтæ æмæ æнд.) бадон кæнын.** Искаæцы контексты æнаæмæнгхъæугæ чи нау, уыцы дзырдтæ дæр æвард цæуынц ныхты 'хсаен; зæгъæм: **(мæ) дунейы рухс.**

§ 32. Фразеологизмты размæ нысан *хуымæт.* не 'вардæуы, уымæн æмæ уыдонæн сæ фылдæр хай хуымæтæг стилмæ хауы.

VII. ИЛЛЮСТРАЦИТÆ

§ 33. Дзырдты нысаниуджытæн æмæ сæ фæлхуызтæн ис иллюстрацитæ. Уыдон сты дзырд бамбарын кæныны уæлæмхасæн фæрæз. Иллюстрацитæ амонинц, дзырд цавæр стилистикон уавæры æмбæлы, уый, стæй ма æвдисынц, æмбарынгæнæн дзырдтæ цас раст сты, уый дæр.

§ 34. Иллюстрацион цæвиттонтæ сты дыууæхуызон:

а) фольклор, нывæфтыд литература, публицистикон кæнæ зонадон уацмыстæй ист цитатæтæ; б) ацы дзырдæн нæ абоны ирон æвзаджы характерон чи у, ахæм дзырdbæстытæ; зæгъæм:

ÆВДÆЛОН, *миногон.* 1. Йæ мидаг кæмæн ницы ис, ахæм; афтид, сæрибар **порожний, пустой.** *Æвдæлон аг. Æвдæлон боцкъа.* || Ныртæккæ кæмæй нæ пайда кæнынц, ахæм; сæрибар **незаятый.** *Æвдæлон бандон. Æвдæлон зæхх.*

2. Кусинаг, кæнинаг кæмæн ницы ис, кæй æвдæлы, ахæм; æнæхъуыддаг **свободный; незаятый.** *Æвдæлон адæймаг.* □ *Иу хатт та Буцæ, æвдæлон уæвгæйæ, рæстæг арвитыны тыххæй киноæ бацыди.* Арсен, Царды зилдхæны. || Исты куыстаг, ми кæнинаг кæм ницы ис, ахæм (фæдзырдæуы рæстæгæй) **свободный (о времени).** *Æвдæлон бон.* □ *Æвдæлон рæстæджы-цу Верæ æрæмбырд кодта сългоймæгты.* Фидиуæг, 1957, 6.

Дзырдæн иллюстраци куы нæ разыны, уæд цæвиттон лæвардæуы дзургæ æвзагæй.

§ 35. Иллюстрацитæ лæвæрд цауынц куыд хицæн дзырдтæн, афтæ фразеологизмтæн дæр.

§ 36. Дзырдты иуæй-иу типты иллюстрацитæ нæ хъæуы. Уыдон сты терминтæ, иуæй-иу сæрмагонд гарзæгты нæмттæ, аразгæ дзырдтæ æ.æ.а.

§ 37. Автор цы иллюстрацитæн ис, уыдоны хæдфæстæ нысан цауынц автор æмæ уацмысы ном. Фольклорон æрмæгæй ист иллюстрациты фæстæ нысангонд цауы чиныджы ном цыбырæй (загъæм: ХИФ — ома «Хуссар Ирыстоны фольклор»). Æмбисæндтæн ахæм паспорт лæвæрд нæ цауы: алы æмбисонд йæхæдæг хицæн уацмысы хуызæн у. Периодикон мыхуыры æрмæджытæй ист иллюстрациты фæстæ лæвæрд цауынц газет кæнæ журналы ном, кæцы азы уагъд у, уый, æмæ йæ номыр (загъæм: МД, 1982, 6 — ома «Мах дут», 1982 аз, номыр 6).

§ 38. Иллюстрацион цæвиттонты хицæн дзырdbæстытæ лæвæрд цауынц æмбарынгæнæн дзырдты хæдфæстæ, цитатæты размæ.

Дзырdbаст æмæ цитатæйы æхсæн æвæрд ис нысан 0.

§ 39. Дзырдуат аразджытæ цы ивындзинæдтæ кæнæ фиппаинæгтæ бафтыдтой иллюстрацитæм, уыдон æвæрд сты квадратон ныхты 'хсæн; загъæм:

АМЫГГАГ КÆНЫН, æдзæугæ. 1. Мыггаг ауадзын, ацот кæнын æмæ сбирæ уын **размножиться, расплодиться**. *Баззад ма дзы [Беджызатæй] сывæрджын устытæ æмæ æнахъом сывæллæттæ, æмæ ма уыдонæй амыггаг кодтой.* ХИФ.

АМЫРТТ-МЫРТТ КÆНЫН. 1. Мыртмыртгæнæгæ аууилын, ахæрын **пожевать, поест с хрустом, похрустывая**. *[Бæппу:] Æз дæр сæ афтæ амыртт-мыртт кæндзынæн [цæкуыты].* Цомахъ, Амондмæ цæуджытæ. *Йæ бурбын ставд дæндæгтæй [дзæргъ] гуыркъотæ амыртт-мыртт кодта.* Нига, Нанайы хъæбултæ.

§ 40. Дзырдуат аразджытæ иллюстрацийæ цы дзырдтæ систой (текст фæцыбырдæр кæныны тыххæй), уыдон бæсты нывæрдтой æртæ цыбыр хаххы (---); загъæм:

АПИРЫН, апырдта. 1. ...

2. *ахæсгæ. Хуымæт. Æвиппайлы, тагъд-тагъд исты ахæрын поест, умять. Магуса — æнахъæн нартхоры кæрдзын апырдта.* МД, 1948, 10.

VIII. СТИЛИСТИКОН НЫСÆНТТÆ

§ 41. Стилистикон нысæнтæ хъæуынц, дзырд æнахъæнæй кæнæ йæ искæцы нысаниуæг стили цавæр фæрæзтæм хауы, уый равдисынæн. Уыдон амонынц, бæрæг кæнынц, исты аххосæгтæм гæсгæ арах цы дзырдтæй нæ пайда кæнæм, уый. Уыцы аххосæгтæ алыхуызон сты. Загъæм, терминтæ сты æвзаджы лексикæйы сæрмагонд, спецификон хай (*сæйрат, миногми, бæрцбарæнтæ, æдзæугæ, фæдзæхстон зæхæн; донгуыр, туагуыр, æвзальгуыр, туагад...*). Иуæй-иу æндæр дзырдтæ та литературон æвзагæн кæмдæр йæ кæрæтты сты, кæнæ та агаарыстæмæй литературон æвзагæн йæ фæсвæд дæр сты, æмæ сæ уый тыххæй нæ фæдзурæм арах. Уыдонæй иутæ æмбæлынц Ирыстоны æрмæст хицæн къуымты, хицæн диалектты (*тулфæ, минкъи, зытты, тай-тай, еблагъуæ кæнын, сæруæз, цæппиттыртæ кæнын*), иннæтæ та дæрзæгтомау кæнæ суанг гуымыры дзырдтæ дæр вæййынц (*æфтæарын, ныккуыдз уын, ахъуытты кæнын, нытътъо уыи, гæлдæр, хæмхуттæ*).

§ 42. Стилистикон нысан æвæрдæуы, дзырдæн йæ фыццаг нысаниуæг цы цифрæ амоны, уый размæ. Ахæм нысан уыдзæн иумæйаг дзырды æппæт нысаниуджытæн; загъæм:

АДЫМЫЧЪЕ КÆНЫН (ЛАСЫН). *Хуымæт*. 1. Бар нæ ракургæйæ ахæссын, афардæг кæнын **унести, утацитъ**. Кæрæф Тедойæн дысон чидæр йæ фыр адымычъе кодта.

2. *æдзæугæ*. Хи фæтылиф кæнын, асайын; афардæг уын **увильнуть, удрать**. *Фæндыди йæ инæлæрттæй искуыдæм адымычъе ласын, фæлæ йыл уыдон ныззæгæл сты.* МД, 1939, 6. *Куыддæр [хæрæгæн] йæ хъусты æхцатæ разайы, афтæ та мæнæй адымычъе ласы.* МД, 1948, 8.

Ам дзырд *хуымæт*. амоны, зæгъгæ, æмбарынгæнинаг дзырдæн йæ дыууæ нысаниуæджы дæр фæдзурынц хуымæтæг стили.

Стилистикон нысан куы бæрæг кæна дзырдæн æрмæст йæ искæцы нысаниуæг, уæд æй æвæрдæуы, уыцы нысаниуæг цы цифрæ амоны, уый фæстæ; загъæм (3 ныс.):

ÆМПУЛЫН, æмпылдта. 1. Æндах, рæхсæн æ.æ. ахæмтæй æлвæсгæйæ дыдæгътæй иу ранмæ æмбырд кæнын (фæдзырдæуы хъуымац, царм æ.æ. ахæм æрмæгæй арæзт дзаумайæ) **собирать в сборки, делать складки**;

стягивать. Чыссæйы ком ампулын.

2. Къухы мидаг æрбамбырдгæнгæйæ æнцъылдтæ кæнын (фæдзырдауы хъуымац, царм æ.æ. ахæм фæлмæн æрмагæй) **комкаты**. Кæлмæрзæн ампулын.

3. *ахæсгæ. Хуымæт.* Уый дæр, хæрын цы у, уый (1 ныс.) **поедать, уминать, Дардæй худы, дзул æмпулы [мæ фырт]**. Тæтæри, Æфсир нæрсы.

Ам дзырд *хуымæт.* æвдисы æрмæстдæр æртыккаг нысаниуæджы стилистикон миниуæг. Кæнæ:

ДОНХÆССÆН. 1. ...

2. *Диалект.* Царвцæгъдæн къуыстил **маслобойка...**

§ 43. Дзырдуты æмбæлынц мæнæ ахæм стилистикон нысæнттæ:

а) *Диалект.*, ома диалектон дзырд кæнæ дзырды диалектон нысаниуæг. Ацы нысан амоны, зæгъгæ, дзырдыл кæнæ дзырды нысаниуæгыл фембæлæн ис Ирыстоны æрмæстдæр кæцыдæр къуымы кæнæ къуымты. Ацы дзырдтæ нысан кæнынц, литературон æвзаджы чи нæй, предметты æмæ алыхуызон æмбарынадты ахæм нæмттæ. Кæд уыцы предметгæн æмæ æндæр æмбарынадтæн ис литературон нæмттæ, уæддæр диалектон дзырдтæн, гæнæн ис, уа сахи стилистикон æмæ экспрессивон миниуджытæ.

Ф и п п а и н а г . Дыгурон диалекты дзырдтæн ис сæрмагонд нысан *Д.* æмæ нысан *Диалект.*, кæй зæгъгæн æй хъæуы, нал лæвæрдæуы.

æ) *Хуымæт.*, ома хуымæтæг стили дзырд кæнæ нысаниуæг. Ацы нысан цы дзырдты цур лæвæрд цауы, уыдонæй пайда кæнынц дзырдтæ æвзаджы æмæ арах ваййынц, цæхгæр стилистикон æмæ эмоционалон миниуæг кæмæн ис, литературон дзырдты ахæм синонимтæ; зæгъгæм:

ДУДЫН, дудыдга, æдзæугæ. 1. ...

2. *ахæсгæ. Хуымæт.* Мæстæй тыфылтæ калын, пыхс кæнын, фыр мæстæй тæвд кæнын **горячиться, кипятииться.** Нуры кæд нæ бахордтай, уæд цауыл дудыс? Æмбисонд.

б) *Гуымыр.*, ома дæрзæг, гуымыры дзырд. Ахæм дзырдтæ сты литературон æвзаджы фæсвæд, фæлæ дзырдтæ æвзаджы тынг активон сты æмæ сын кæддæриддæр ваййы ирд эмоционалон миниуæг; зæгъгæм:

ДÆЛДЫМÆГ, дæлдымджытæ. *Гуымыр.* Дымæджы бын; æрбадæнтæ **под зад; зад.** *Меньшевиктæн Октябры революци скъуырда сæ дæлдымæг æмæ сæ фæтардта.* Чермен, Ссыгъди цард.

в) *Чиньджы.*, ома чиньджы дзырд кæнæ нысаниуæг. Ацы нысан цы дзырды размæ ваййы, уый тынг арах нæ дзурынц æмæ æмбæлы æрмæст фысгæ æвзаджы, чингуыты; зæгъгæм:

ДÆЛАСТÆРДОН, миногон. *Чиньджы.* Хицауадæй сусæг, æмбæхст (архайд кæнæ архайдæг) **подпольный.** *Большевиктæ нæ уагътой сæ дæластæрдон куыст.* Фарнион, Хæрзбон. | номдары ныс. **подпольщик.** *Дæластæрдонтæ рауагътой ног революцион прокламацитæ.*

г) *Бæрзонд,* ома бæрзонд стили дзырд кæнæ нысаниуæг. Ахæм дзырдтæ нæ ныхасы арах не 'мбæлынц, фæлæ кæм ваййынц, уым æвдисæн сты ныхасы ахсджиагдзинадæн, бæрзонд стилæн; зæгъгæм:

СТÆР. *Бæрзонд.* Хæстон балц **военный поход.** *Иууыл æрдхæрæн та йæ сау араббаг уыди, кæддæр стæры уыди Гуырдзыстоны æмæ йæ цу стыр æлдары бынæй байста.* Чермен, Мæсгуытæ дзурынц.

д) *Зæронд,* ома зæронд дзырд, йæ бæсты ног дзырд кæмæн фæдзурынц нæ æрвылбоны ныхасы, ахæм дзырд. Уыдон райст-бавæрды хуызæн сты æмæ сæ пайда кæнæм стилистикон æгъдауæй æмбæлон контексты «иударон» дзырдты бæсты; зæгъгæм:

ÆФСУРГЪ. *Зæронд, бæрзонд.* Диссаджы хорз бæх (арахдæр ваййы аргъæутты) **чудесный конь, сказочный конь (чаще в сказках).** *Де 'фсургъыл дын идон афтаудзæн мæйы фырт ---.* Къоста, Уæлмæрдты.

Ф и п п а и н а г . Ацы цæвиттон куыд амоны, афтагæмæй гæнæн ис иу дзырдæн уа дыууæ стилистикон нысаны. Ахæм дуджы фыццаг бынаты лæвæрд цауы нысан *зæронд.*

Иуаёй-иу дзырдтæ фæдзурынц зонад, техникаæ, аивад, дæснийад æмæ æхсæнады царды æндæр ахæм сæрмагонд къабæзты. Уыцы дзырдтæн ваййы сæхи нысантгæ: *биол.*, ома биологи; *физ.*, ома физикаæ; *хим.*, ома хими; *лит.*, ома литература æ.æ.а.

IX. ДЗЫРДТЫ ГРАММАТИКОН ХАРАКТЕРИСТИКÆ

НОМДАРТÆ

§ 44. Дзырдуатон статьяйы сæры номдар лавæрд цауы иуон нымæцы номон хауæны. Йæ хæдфæстæ фыстауы бираон нымæцы формæ дæр, кæд йæ бындуры, иуон нымæцы бындуримæ абаргайæ, исты хицæндзинад ваййы, кæнæ бираон нымæц аразыны исты æнахуырдынад разыны, уæд:

ДОН, дæттæ; КОМ, кæмттæ; АЕЛДАР, æлдæрттæ; АЕМБАЛ, æмбæлттæ; УÆРАГ, уæрджытæ; УÆНЫГ, уæнгуйтæ; ФÆНДАГ, фæндагтæ; ТÆРХÆГ, тæрхæджытæ.

Иуаёй-иу номдартæн сæ бираон нымæц ваййы дыууæхуызон. Дзырдуаты лавæрд цауынц дыууæ формæйы дæр:

**МÆЛДЗЫГ, мæлдзгуйтæ, мæлдзджытæ.
БÆРÆГБОН, бæрæгбонтæ, бæрæгбæттæ.
ЛÆДЗÆГ, лæдзгуйтæ, лæдзджытæ.**

Номдарæн æрмæст иу нымæцы формæ йеддæмæ куы нæ уа, уæд уый нысангонд у дзырдуатон статьяйы сæры хæдфæстæ; зæгъæм:

ФÆСИВÆД, æрмæст иуон ным.
ÆХСÆНТÆ, æрмæст бираон ным.

Иуаёй-иу номдартæн бираон нымæцы ис бынтон хицæн нысаниуæг. Зæгъæм, **СÆР** — куыд буары хай, истай райдиан, истай æмбæрзæн æ.æ.а., фæлæ **СÆРТÆ** — куыд истай уæллаг хæйттæ (басы сæртæ, хоры сæртæ æ.æ.а.); кæнæ **БЫРЫНКЪ** — куыд, зæгъæм, дзабыры, судзины, туасы æ.æ. ахæмты цыргъ кæрон, фæлæ **БЫРЫНЧЪЫТÆ** — куыд адæймаджы цæсгом, сты бынтон хицæн дзырдтæ. Бираон нымæцы ацы нысаниуæг лавæрд цауы, дзырды иуон нымæц кæм лавæрдæуы, уыцы статьяйы, æрмæст йæхи сæрмагонд номыримæ; зæгъæм:

ДÆРГЪ, дæргытæ. 1. ...

4. æрмæст бираон ным. Хуымзæхх кæнæ уыгæрдæны нараг уадздзæгтæ **полосы (земли или луга)**, Кæмдæрты хуымты лыстæг дæргытæ гæзæмæ фæйлыдтой. Санахъоты Н., Дон — йæ бæх, калм — йæ ехс.

5. миногони нис, æрмæст бираон ным. Йæ нывæфтыд параллелон уадздзæгты хуызæн кæмæн у, ахæм (хъуымац) **в полоску, полосатый**. Цацкæ бафынæй ис, уый куы базыдта Михал, уæд сабыргай рахызти йæ сынтæггæй æмæ йæ уæлæ скодта дæргытæ хъуымацæй хуыд пижамæ. Бекъойты Е., Фæллоуы кадæн.

§ 45. Адæмты наемтæ лавæрд цауынц иуон нымæцы, куыд æмбырдон номдартæ, ахæм хуызы: **АБХАЗ, ИР, НЕМЫЦ, ХЪАЗАХЪ**.

Иуаёй-иу ахæм æмбырдон номдартæ уыцы иу рæстæджы нысан кæнынц куыд адæмыхатт, афтæ уыцы адæм кæм цæрынц, уыцы бæстæйы ном дæр. Дзырды уыцы дыууæ нысаниуæджы лавæрд цауынц иу дзырдуатон статьяйы, æрмæст хицæн номыртимæ; зæгъæм:

ДЫГУР, æрмæст иуон ным. **1.** Ирон адæмæй Цæгат Ирыстоны ныгуылаен хайы чи цæры æмæ ирон æвзаджы хицæн диалектыл (дыгурон диалектыл) чи дзуры, ирон адæмы уыцы хай **дигорцы**. Цæгат Ирыстоны революцион змæлды дыгур сæхи равдыстой хъазуатонæй.

2. Цæгат Ирыстоны дыгурон адæм кæм цæрынц, уыцы бæстæ **Дигория**. — Дыгурмæ ахызт Адай-æфцæггыл [Хъуыбады]... Къоста, Хъуыбады.

Сæрмагонд дзырдты хуызы лавæрд цауынц адæмты иугай минавæрттæ дæр, фæлæ, номдары нысаниуæджы чи ваййы, ахæм миногони хуызы; зæгъæм:

АБХАЗАГ, абхазæгтæ. 1. Миногон А б х а з -æй **абхазский**. Абхазæг æвзаг. Абхазæг фыссæг.

2. номдары нис. Абхазы бæстæйы бындурон цæрæг

абхаз, абхазка. Ацы абхазаг мах уазэг у.

§ 46. Бирæ номдартæн номон хауæны формайы ваййы æндæр ныхасы хайы нысаниуæг дæр. Ахæм нысаниуæг лæвæрд цæуы йæхи номыры фæстæ сæрмагонд æмбарынгæнæн дзырдтимæ æмæ иллюстрацитимæ; зæгъæм:

РАЙСОМ. 1. ...

2. *фæрсдзырды ныс.* Сом райсом кæнæ абон райсомæй, ацы райсом **утром...**

§ 47. Номдартæй бирæтæ фæрссаг хауæнты форматы арæх ваййынд фæрсдзырдты ролы. Ахæм формæтæ лæвæрд цæуынд хицæн дзырдты хуызы: *сæр*, фæлæ *сæрæй*; *изæр*, фæлæ *изæрæй*, *изæрмаг*, *изæры*; *бон*, фæлæ *бонæй*, *бонмæ* æ.æ.а.

§ 48. Иуæй-иу номдартæ активон сты миногонты нысаниуæджы дæр: *хур ныккаст* — *хур бон*, *зæронд сæрак* — *сæрак дзабыр*, *сæрдыгон къæвда* — *къæвда райсом*, *ног резинæ* — *резинæ цырыхъхъ*.

Номдары уыцы уæлæмхасæн нысаниуæг лæвæрд цæуы уыцы номдары статьяйæн йæхи номыры фæстæ æмæ йæ æмбарын кæнынд, куыд миногон афтæ; зæгъæм:

ÆВЗИСТ. 1....

2. *миногоны ныс.* Æвзистæй конд, æвзистæй арæст **серебряный.** Æвзист уидыг. Æвзист рон. □ *Сбадт сау бæхыл Дзег*, *райста Æфсатийы къухæй æвзист уадындз*, *гамхуд* — æмæ *загъта Æфсатийæн хæрзбон*. Брытгъиаты С, Дзеджы фырт Дзег.

Иу цалдæр номдары миногоны нысаниуæг февдисынд, уыцы номдартæн бирæон нымæц куы ваййы, уæд. Ахæмтæ сты, зæгъæм: *тæпп* — *тæппытæ*, *чырын* — *чырынтæ*, *уырынг* — *уырынгтæ*. Номдары ацы нысаниуæг Дзырдуаты лæвæрд цæуы, уæлдæр банысангонд дзырдты (*хур*, *сæрак*...) миногоны нысаниуджытæ куыд лæвæрд цæуынд, афтæ. Æрмаест сын ваййы сæхи Сæрмагонд нысан: *æрмаест бирæон ным.* кæнæ *арæхдæр бирæон ным.*

МИВДИСДЖЫТÆ

§ 49. Мивдисæг лæвæрд цæуы инфинитивы формайы.

§ 50. Сæрмагонд статьятæ аразынд:

а) хуымæтæг мивдисджытæ: *аразын*, *хизын*, *цæуын*, *хъазын*, *бадын*, *ласын* æ.æ.а.;

æ) разæфтуанты руаджы арæст мивдисджытæ: *саразын*, *æрцæуын*, *фæхъазын*, *рабадын*, *сласын*, *бахуым кæнын*, *схъомыл кæнын*, *ныхъхъæр кæнын* æ.æ.а.;

б) æххуысгæнæг мивдисæг кæнын-ы (иуæй-иу хатт *ласын-ы*) руаджы аразгæ амад мивдисджытæ: *хуым кæнын*, *хъомыл кæнын*, *хъæр кæнын*, *фынæй кæнын*, *цъыкк ласын*, *радзур-бадзур кæнын*, *раппар-баппар кæнын*, *гуыпп-гуыпп кæнын*, *фæлæуу-фæлæуу кæнын*, *бустæ кæнын*, *митæ кæнын* æ.æ.а.;

в) æххуысгæнæг мивдисæг уын æмæ разæфтуанты фæрцы аразгæ амад мивдисджытæ: *базæронд уын*, *æрсæбыр уын*, *рарынчын уын*, *сгал уын*, *ралæг уын*, *башу уын*, *фæхицæн уын*, *фæцæдæр уын* æ.æ.а.

§ 51. Куыд хуымæтæг, афтæ амад мивдисджытæ дæр, стæй уыдонæй разæфтуанты руаджы цы ног мивдисджытæ рæзы, уыдон дæр лæвæрд цæуынд сæхи бынæтты алфавитмæ гæсгæ. Зæгъæм, хицæн дзырдуатон статьятæ аразынд: *цæуын* — *ацæуын* — *рацæуын* — *фæцæуын*; *хуым кæнын* — *ахуым кæнын* — *бахуым кæнын*; *башу уын* — *æршу уын* — *сиу уын* — *фæшу уын*.

§ 52. Дзырдуатон статьяйы сæрæн (инфинитивæн) йæ хæдфæстæ лæвæрд цæуы мивдисæджы ивгъуыд афоны 3-аг цæсгоммы иуон нымæцы форма, кæд ацы формайы бындур хицæн кæны инфинитивы бындурæй, уæд; зæгъæм:

ДУЦЫН, дыгъта...

ДÆТТЫН, лæвæрдта...

БАДÆТТЫН, балæвæрдта...

ХÆРЫН, хордта...

РАКÆНЫН, ракодта...

ХЪÆУЫН, хъуыд(-и, -ис)...

фæлæ

ДАРЫН, дардта...

БАХЪАРЫН, бахъардта...

ХЪАВЫН, хъавыд(-и, -ис)...

АЛАСЫН, аласта...

Ф и п п а и н а г . Ёххуысганаг мивдисджытæ кæнын æмæ уын-ы (уæвын-ы) ивгъуыд афоны формæтæ лæ-вæрд цауынц, ацы дыууæ (æртæ) дзырдыл цы дзырдуатон статьятæ араст ис, уыдон мидæг. Уымæ гæстæ кæнын æмæ уын-ы (уæвын-ы) руаджы араст мивдисджытæн сæ ивгъуыд афоны формæтæ нысангонд нæ цауынц.

§ 53. Æдзæутæ мивдисджыты ивгъуыд афоны 3-аг цæсгомы формæйы фæстæ (кæд уый нысангонд нæ уа, уæд та дзырдуатон статьяйы номы, ома инфинитивы фæстæ) фыст ис дзырд æдзæутæ; зæгъæм:

МÆЛЫН, мард(-и, -ис), æдзæутæ...

БАДЫН, бадт (-и, -ис), æдзæутæ...

Кæд мивдисæг цаутæ дæр уа æмæ æдзæутæ дæр, уæд фыццаг номырай лæвæрд цауы цаутæйы нысаниуæг æнæ нысанæй, æмæ уый фæстæ та — æдзæутæйы нысаниуæг дзырд æдзæутæ-имæ; зæгъæм:

ХЪОМЫЛ КÆНЫН. 1....

2. æдзæутæ...

Кæд ахæм æдзæутæ мивдисæг бирæнысанон уа, уæд алы нысаниуæджы номыры фæстæ æвæрд ис дзырд æдзæутæ; зæгъæм:

ДИХ КÆНЫН. 1. Хæйттыл, къордтыл хицæнтæ кæнын *делитъ на части или группы*. *Æрвон экватор арвы дих кæны дыууæ æрдæгтымбылæгыл: Цæгаты арвы æрдæгтымбылæгыл æмæ Хуссары арвы æрдæгтымбылæгыл*. Сиукъаты Н., Популярон астрономи. *Саукуыдзы хъæу стыр хъæу нæу. Егъау адаг æй дих кæны дыууæ хайыл*. Хурзæрин, 1927, 33.

2. ...

3. ...

4. æдзæутæ. *Хæйттыл кæнæ къордтыл хицæнгонд цауын делиться на части или группы. Дæс дих кæны фондзыл. а Хæрынæн цы буарæдтæ бæззынц, уыдон дих кæнынц æхсæз фæлтæрыл: æвзальдæттæ, сойæгтæ, урсæгтæ, дон, цæххытæ æмæ витаминтыл*. Фидиуæг, 1929, 5.

5. æдзæутæ. *Иртæсын, хицæн кæнын отделяться. Дзурынц адæм: уæдæй нырмæ --- Бон куы фæкæны æхсæвæй дих, Уæд мæрддзыгой сабыр фæлæууы*. Нафи, Ирыстони сагъæстæ.

§ 54. Амад мивдисæджы номон хайæн бирæон нымæцы æндæр нысаниуæг куы уа, уæд уый лæвæрд цауы хицæн номырай ахæм нысанимæ: *æрмæст бирагон ным.*; зæгъæм:

ДЫДАГЪ КÆНЫН. 1....

2. æдзæутæ, æрмæст бирагон ным. Хуымæт. Къæхтыл тыххæй лæууын фыр фæлладæй, мæллагæй, зивагæй æ.æ.æ. *еле держатся на ногах...*

§ 55. Амад мивдисджыты номон хай лæвæрд цауы сæрмагонд дзырдуатон статьяйæ, æмæ уыцы номон дзырдæй цы амад мивдисджытæ рæзы, уыдон та — хицæн æмæ хицæн дзырдуатон статьятæй. Зæгъæм: номдар *хъæр* аразы хицæн статья, æмæ хицæн статьятæ аразынц *хъæр кæнын, ахъæр кæнын, æрбахъæр кæнын, æрхъæр кæнын, бахъæр кæнын, ныхъхъæр кæнын, рахъæр кæнын, схъæр кæнын* æмæ *фæхъæр кæнын* дæр. Афтæ иннæ ныхасы хæйттæ дæр; зæгъæм: *хъомыл æмæ хъомыл кæнын, схъомыл кæнын, фæхъомыл кæнын; цу, бауу кæнын, сиу кæнын* æ.æ.æ.

§ 56. Миногмитæ æмæ фæрссагмитæ хицæн дзырдуатон статьятæй лæвæрд цауынц, кæд сæ нысаниуæгмæ гæстæ рахизой æндæр ныхасы хæйттæм, уæд. Зæгъæм, дзырд *фыссæг* амоны, æрмæст ныртæккæ чи фыссы, уый нæ (уæд миногми у), фæлæ кæнæ фыссæгæй, ома секретарæй чи кусы, кæнæ та аивадон уацмыстæ чи фæфыссы, ахæм адæймагты. Ам миногми *фыссæг* рахызтис номдармæ. Дзырд, зæгъæм, *дуцгæ* нысан кæны æрмæст дуцгæ-дуцын нæ (уæд фæрссагми у), фæлæ ныртæккæ æхсыр чи кæны æмæ кæй фæдуцынц, ахæм (фос), æмæ ацы нысаниуæджы уый фæрссагми нал у, фæлæ рахызтис миногмиæ. Миногмитæ æмæ фæрссагмитæй æндæр ныхасы хæйттæм чи рахизы, уыдон сты, цæвиттон, мæнæ ацы дзырдтæ дæр: *хæринаг, нуазинаг, мард, нуæзт, тæхгæ, лæугæ, бадгæ* æ.æ.æ.

Ацы дзырдты статьяты фыццаг рады нысан цауы, дзырдтæ миногмитæ (фæрссагмитæ) кæй сты, æмæ уый фæстæ та — цавæр ныхасы хæйттæм рахызтысты, уый. Фыццаг номыры хæдфæстæ нысан цауы: *миногми кæнæ фæрссагми*, иннæ номыры фæстæ та нысан цауы: *номдары нис. кæнæ миногони нис.*; зæгъæм:

ДЫМИНАГ. 1. Миногми, пассив. суинаг д ы м ы н -
æй *подлежащее курению*.

2. номдары ныс. Дымгæ цы фæкæнынц, уый; тамако, бапгыроз **курево**. *Дыминаг мæм нал ис.*

ДÆЙГÆ. 1. Фæрссагми мивдисæг д æ й ы н -æй **депричастие от** д æ й ы н .

2. миногони ныс. Йæ мадæй чи нæма фæиртæст, дзидзи ма чи дæйы, ахæм (цæраггойы лæпшын) **сосун; сосуций.** *Дæйгæ рæуæд.* □ *Уынгæй æрбайхъуыст дæйгæ уырыччыты уасын алыхуызон хъæлæстæй.* Дзугаты Г., Комы нарæджы.

§ 57. Преверб куы нæ дæтта ног лексикон нысаниуæг кæнæ ахæм нысаниуæджы фæлхуыз, фæлæ куы амона æрмæстдæр архайды фæуд, уæд нысан цæуы æрмæст архайды фæуд ахæм дзырдты руаджы: æххæст хуыз; зæгъæм:

НЫФФЫССЫН. *Æххæст хуыз ф ы с ы н -æй.*

Фæлæ преверб мивдисæгæн æххæст хуызæй дарддæр ног лексикон нысаниуæг кæнæ нысаниуæджы фæлхуыз дæр куы дæтта, уæд фыццаг номырай лæвæрд цæуы хуызы грамматикон нысаниуæг, æмæ иннæ номыртæй та — ног лексикон нысаниуджытæ; зæгъæм:

АРВИТЫН, арвыста. 1. *Æххæст хуыз æ р в и т ы н -æй (4 ныс.) провести (время, дни, жизнь и т.д.).*

2. Искæдæм ахæццæ кæнын, искаемæн исты ахæссын кæнын, аласын кæнын **послатъ, отослатъ.** *Æрæджиау ма фæсмон кодта Джена, ахæм писмо кæй арвыста, ууыл, фæлæ писмо афардæг.* Дæбе, Джена æмæ Тамарæ. *Фæсгшдæр ма дын басыльхъхъ дæр арвитдзыстæм.* Дзугаты Г., Хæларгтæ.

3...

Æрмæст æххæст хуызы нысаниуæг цы мивдисджытæн ис, уыдонæн иллюстрацитæ нæ лæвæрдæуы æмæ сын нæдæр тæлмац ис.

МИНОГОНТÆ ÆМÆ ФÆРСДЗЫРТÆ

§ 58. Миногонтæ лæвæрд цæуынц номон хауæны иуон нымæцы.

§ 59. Миногонтæ тынг арæх хизынц номдартæм æмæ сын уæд ваййы биразон нымæцы форма дæр. Дзырдуты лæвæрд цæуынц биразон нымæцы уыцы форматæ, кæд хицæн кæной иуон нымæцы форматæй, уæд; зæгъæм:

РАСТ, рæстытæ...

ДАРГЪ, дæргытæ...

МИТÆЙДЗАГ, митæйдзæгтæ...

ИРОН, ирæгтæ...

§ 60. Дзырд æндæр ныхасы хаймæ куы рахизы, фæлæ йæ семантикон нысаниуæг куы нæ айвы, уæд лæвæрд цæуы вертикалон хаххы | фæстæ ахæм дзырдтимæ: *номдары ныс, миногони ныс, фæрсдзырды ныс.* æ.æ.а. *Æмбарынгонд нæ цæуы, фæлæ йын ис йæхи иллюстрацитæ; зæгъæм:*

ÆВЗÆР, миногон. 1. ... | *номдары ныс. плохой, дурной.* *Хорзæн бын ма скæн, æвзæрæн бын ма ныуадз.* *Æмбисонд.*

§ 61. Миногонæн номдары ролы куы уа ног семантикон нысаниуæг, уæд лæвæрд цæуы ног номырай; зæгъæм:

КАРТОФДЖЫН, миногон. 1. Картоф хорз кæм зайы, ахæм; картофæй хъæздыг (бæстæ) **богатый картофелем...**

2. номдары ныс. Йæ ашп фых картоф æмæ цыхты ссæстæй кæмæн у, ахæм ссывд кæрдзын **пирог с начинкой из варёного картофеля и сыра.**

§ 62. Арæх зын рахатæн ваййы, дзырд миногон у æви фæрсдзырд. *Æмбæлон нысæнтгæй (миногон кæнæ фæрсдзырд)* раздæр æвæрдæуы, ацы дзырд арæхдæр цы ныхасы хай ваййы, уый бæрæгтæнæг нысан æмæ уый фæстæ та лæвæрд цæуы, ацы дзырд цавæр ныхасы хайы ролы ис, уый; зæгъæм:

ДАРД, фæрсдзырд. 1....

2. миногони ныс. ...

§ 63. Миногонтæ æмæ фæрсдзырдты барæн бæрцы хуызтæ лавæрд цауынц, сæ бындурты исты фонетикон ивындзинадтæ куы уа, уæд; зæгъæм:

ХУЫЗДÆР. Барæн бæрц х о р з -æй *лучше*.

Иуæй-иу дзырдтæй барæн бæрц рæзы бынтон æндæр бындурæй. Уыдон дæр лавæрд цауынц хицæн дзырдтуон статьяты хуызы; зæгъæм:

ФЫЛДÆР. Барæн бæрц б и р æ -йæ *больше*.

КЪАДДÆР. Уый дæр, ц ъ у с д æ р цы у, уый *меньше*.

НЫМÆЦОНТÆ

§ 64. Дзырдтуаты хицæн дзырдтæй лавæрд цауынц нымæцонты æртæ хуызы: бæрцон нымæцонтæ, рæнхъон нымæцонтæ æмæ дихон нымæцонтæ — алчи йæхи бынаты алфавитмæ гæсгæ æмæ йæхи нысанимæ (бæрцон нымæцон, рæнхъон нымæцон, дихон нымæцон), зæгъæм:

АВД, бæрцон нымæцон ...

ÆВДÆМ. 1. Рæнхъон нымæцон а в д -æй *седьмой*.

ÆВДГАЙ, æвдгæйттæ, дихон нымæцон. Фæйна æвд *по семь*.

§ 65. Бæрцон нымæцонтæ номдары нысаниуæджы куы ваййынц, уæд уыцы нысаниуæджы лавæрд цауынц кæнæ хи сæрмагонд номыры фæстæ кæнæ та вертикалон | хаххы фæстæ; зæгъæм:

ДЫУУÆ, бæрцон нымæцон. 1. Нымæц **2 два.** *Дыууæ хатты дыууæ — цыппар.* || Бæрц **2 два.** «*Ау!*» — *дыууæ лæгæн хылы хос. Æмбисонд. Чермен ныффыста дыууæ драмæйы. Тыбылты А., Силуэттæ. | номдары ныс. два. Дыууæмæ хъавæджы цу дæр нæ кæны.. Æмбисонд.*

§ 66. Рæнхъон нымæцонты æппæт варианттæй алчи лавæрд у хицæнæй, йæхи бынаты; зæгъæм: **дыккаг, дыккагæм** æмæ **дыккагæймаг; цыппæрæм, цыппæрæймаг** æ.æ.а.

Рæнхъон нымæцонтæ иуæндæсы онг бираон нымæцы ваййынц номдары нысаниуæджы æмæ нысан кæнынц: **фыццагтæ** — фыццаг кълас, **дыккагтæ** — дыккаг кълас æ.æ.а.

Уыцы форматæ лавæрд цауынц хицæн номырауæй æмæ сын ис стилистикон нысан *хуымæт*. (хуымæтæг стили дзырдтæ сты); зæгъæм:

ÆВДÆМ. 1. Рæнхъон нымæцон а в д -æй...

2. *Хуымæт., æрмæст бираон ным. Æххæст астауккаг скъолайы æвдæм кълас **седьмой класс**...*

НОМИВДЖЫТÆ

§ 67. Номивджытæ лавæрд цауынц æппæт номон хауæнты форматæ. Уымæ иумæ нысан ваййынц номивæджы тип, нымæц, цæсгом.

Цæсгомон номивджыты цыбыр хуызтæ лавæрд цауынц сæхи бынæтты алфавитмæ гæсгæ. Æмбарын сæ кæнынц сæйраг форматæ руаджы; зæгъæм:

ÆМ¹. Цæсгомон номивæг у ы й -йы цыбыр хуыз, арæзтон хауæны иуон нымæцы æмхъæлæсонтыл цы дзырдтæ фæуд кæнынц, уыдон фæстæ; зæгъæм: *бакæс æм, фæдзурут æм...*

§ 68. Дзырдтæй бирæтæ фæрссаг хауæнты хуызы рахизынц æндæр ныхасы хайтæм æмæ уæд лавæрд цауынц куыд сæрмагонд дзырдтæ хицæн дзырдтуон статьяты; зæгъæм: *хæр — хæрæй; сæр — сæрæй; ног — ногы, ногæй; хæстæг — хæстæгмæ; дард — дардмæ; сусæг — сусæгæй; хæрд — хæрдмæ; фæд — фæдыл; раз — размæ, разæй; цу — цумæ* æ.æ.а.

ЦЫБЫРГÆНДТÆ

I

- АК — Аргъауæн киунутæ. I, 1936; II, 1933; III, 1935.
Арифметикæ — Арифметикæ 4-æм къласæн. 1960.
АС — Адæмон сфæлдыстад. Сталинир, 1939.
ÆА — журнал «Æххуыс ахуыргæнæгæн». Сталинир, 1939.
ÆБ — газет «Æрыгон большевик». Орджоникидзе, 1929–1958.
Географи — Географи 4-æм къласæн. 1959.
ДС — Миллер В.Ф. Дигорские сказания. М., 1902.
ЗТÆ — Зарджытæ, таурагътæ, æмбисæндтæ. — Ирон аив дзырды хæзнатæ. Цхинвал, 1977.
ИАА — Ирон адæмон аргъæуттæ. Цхинвал. I, 1959; II, 1960; III, 1962.
ИАЗ — Ирон адæмон зарджытæ. Сталинир, 1939.
ИАС — Ирон адæмон сфæлдыстад. Дыууæ томæй. Орджоникидзе, 1961.
ИАТ — Ирон адæмон таурагътæ, кадджытæ æмæ аргъæуттæ. Дзæуджыхъæу. I, 1925; II, 1927; III, 1928; IV, 1930; V, 1941.
ИГ — «Ирон газет». Владикавказ, 1906.
ИрАА — Ирон адæмон аргъæуттæ. Орджоникидзе, 1960.
ИУдз — Ирон-уырыссаг дзырдут. Орджоникидзе, 1970.
ИЭС — Абаев В.И. Историко-этимологический словарь осетинского языка. М.-Л. I, 1958; II, 1973; III, 1979; IV, 1989.
МД — журнал «Мах дуг».
Нартæ — Ирон аив дзырды хæзнатæ. Цхинвал, 1975.
НК — Нарты кадджытæ. 1946; 1949; 1975; 1989; 2003.
НЦ — газет «Ног цард». Тифлис, 1907.
ОЭ — Миллер В.Ф. Осетинские этюды. I, 1881; II, 1882; III, 1887.
ОЭП — Абаев В.И. Из осетинского эпоса. М.-Л., 1939.
ОЯФ — Абаев В.И. Осетинский язык и фольклор. М.-Л. Т. I, 1949.
СД — газет «Сурх Дигора». 1932–1936.
Сдз — газет «Сталинон дзырд».
СИ — газет «Советон Ирыстон».
СЕ — Сыгъдаг евангели. Тифлис, 1864.
ФА — Цæгат Ирыстоны зонад-иртасæн институты фольклорон архив.
ФС — Фæндаг социализмæ. Орджоникидзе. I — II, 1931.
ХИА — Хуссар Ирыстоны зонад-иртасæн институты архив.
ХИФ — Хуссар Ирыстоны фольклор. Сталинир, 1941.
ХТ — журнал «Хуры тын». 1912.
ЧЦ — журнал «Чырыстон цард». Владикавказ, 1915–1916.
ЦИА — Цæгат Ирыстоны зонад-иртасæн институты архив.

II

- Арсен — Коцойты Арсен
Æрнигон — Илас Æрнигон
Барон — Боциты Барон
Бласкæ — Гуырдыбетты Бласкæ
Болайы фырт — Хъуыбатты Агуыбечыр
Гафез — Гаглойты Федыр
Гино — Барахъты Гино
Грис — Плиты Грис
Дæбе — Мамсыраты Дæбе
Елбыздыхъо — Брытъиаты Елбыздыхъо
Куыдзаг — Дзесты Куыдзаг
Къоста — Хетæгкаты Къоста
Миллер — Миллер Всеволод Федорович. Осетинско-русско-немецкий словарь. I, 1927; II, 1929; III, 1934.
Мысост — Хъамбердиаты Мысост
Нафи — Джусойты Нафи
Нига — Галуанты Нина
Нигер — Дзанайты Иван
Рутен — Гаглойты Рутен
Сæрмаг — Косираты Сæрмаг
Секъа — Гæдиаты Секъа
Созырыхъо — Хъуылаты Созырыхъо
Тазе — Бесаты Тазе
Тæтæри — Елхиты Тæтæри
Темырболат — Мамсыраты Темырболат
Уари — Санаты Уари
Фæрнион — Фæрнион Къоста
Харитон — Плиты Харитон
Цомахъ — Гæдиаты Цомахъ
Цуцукк — Гаглойты Цуцукк
Цышпу — Хуыгъинаты Цышпу
Чермен — Беджызаты Чермен

III

ав. — авиаци
анат. — анатоми
антроп. — антропони
астр. — астрономи
æваст. — æвастхæр
æнæцæсг. — æнæцæсгомон
æфс. — æфсæддон термин
æххуысг. — æххуысгæнæг
бæлвырд. — бæлвырдгæнæг
бæрæг. — бæрæггæнæг
биол. — биологи
бот. — ботаникæ
бухг. — бухгалтерон термин
грамм. — грамматикæ
д. — дыгурон дзырд
диалект. — диалектон дзырд
дипл. — дипломати
дихг. — дихгæнæг
зоол. — зоологи
ивгъуыд — ивгъуыд афон
ист. — истори
къаддæр. — къаддæргæнæг
лингв. — лингвистикæ
лит. — литературæ
мат. — математикæ
мед. — медицинæ
муз. — музыкæ
номив. — номивæг
ным. — нымæц
нырыккон — нырыккон афон
ныс. — нысаниуæг
спец. — специалон термин
суинаг — суинаг афон
сывæлл. — сывæллæтты дзырд
тех. — техникæ
типогр. — типографион термин
тыхджын. — тыхджындæргæнæг
физ. — физикæ
физиол. — физиологи
филол. — филологи
филос. — философи
фин. — финансон термин
хим. — хими
цуан. — цуанонты æвзаг
эвфем. — эвфемизм
экон. — экономикæ
электр. — электротехникæ
этногр. — этнографи
юр. — юридикон термин

НЫСАЕНТТÆ

- || — дзырды нысаниуæджы фæлхуыз
- | — дзырдæй пайда кæйыны миниуæг
- ◇ — фразеологизм
- — цитатæ дзырдбастæй чи хицæн кæны, уыцы нысан
- — цитатæты фæцыбыргæндтæ